

**O‘QISH DARSLARIDA BADIY TASVIR VOSITALARINI O‘RGANISH
ORQALI O‘QUVCHILARNING OBRAZLI TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISH**

Namozova Gulbahor Muzaffarovna.

Oriental universiteti Uzluksiz ta'lim pedagogikasi kafedrası katta o'qituvchisi

Talaba: Shukurova Ruqiya Rustam qizi.

Oriental universiteti Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 4-bosqich talabasi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada boshlang'ich va umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'qish darslari jarayonida badiiy tasvir vositalaridan samarali foydalanish orqali o'quvchilarning obrazli tafakkurini rivojlantirish masalalari yoritilgan. Tadqiqotda metafora, epitet, taqqoslash, jonlantirish kabi badiiy vositalarning didaktik imkoniyatlari, ularning psixologik-pedagogik ahamiyati hamda o'quvchilarning ijodiy fikrlash qobiliyatini shakllantirishdagi roli tahlil qilingan. Shuningdek, dars jarayonida interfaol metodlar asosida badiiy vositalarni o'rgatishning samarali shakl va usullari taklif etilgan.*

Kalit so'zlar: *badiiy tasvir vositalari, obrazli tafakkur, o'qish darslari, ijodiy fikrlash, pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar.*

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimida shaxsning intellektual, ma'naviy va ijodiy rivojlanishini ta'minlash ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, o'quvchilarning obrazli tafakkurini shakllantirish orqali ularning mustaqil fikrlash, estetik did va ijodiy yondashuv kompetensiyalarini rivojlantirish muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtayi nazardan, o'qish darslarida badiiy tasvir vositalarini o'rganish o'quvchilarning nutqiy faolligini oshirish, tasavvur doirasini kengaytirish hamda badiiy tafakkurini boyitishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasi ta'lim siyosatida ham shaxsning har tomonlama rivojlanishi, ayniqsa, yosh avlodning intellektual va ma'naviy salohiyatini yuksaltirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning “Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi” doirasidagi farmon va qarorlarida ta'lim sifatini oshirish, ijodiy fikrlaydigan, mustaqil qaror qabul qila oladigan barkamol shaxsni tarbiyalash ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Jumladan, Prezident Sh.M. Mirziyoyev ta'kidlaganidek, “ta'lim-tarbiya tizimini tubdan takomillashtirmasdan turib, jamiyatni modernizatsiya qilish, raqobatbardosh kadrlar tayyorlash mumkin emas” [1]. Ushbu fikr o'qish darslarida o'quvchilarning tafakkurini rivojlantirish, ayniqsa, ularning obrazli fikrlashini shakllantirish zaruratini ilmiy jihatdan asoslab beradi.

Badiiy tasvir vositalari — metafora, epitet, taqqoslash, jonlantirish, mubolag'a kabi ifoda shakllari bo'lib, ular adabiy matnning estetik qiymatini oshirish bilan birga, o'quvchilarning tasavvurini boyitadi, emotsional-idrokiy faoliyatini kuchaytiradi va tafakkur jarayonini faollashtiradi. Bunday vositalarni tizimli ravishda o'rganish o'quvchilarda obrazli idrok, mantiqiy tahlil va ijodiy yondashuvning uyg'un rivojlanishini ta'minlaydi. Yo'ldoshev va Usmonovlarning ta'kidlashicha, “badiiy ifoda vositalarini

o‘rganish o‘quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirib, mustaqil fikrlash, tahlil qilish va ijodkorlik kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi” [2].

Psixologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, maktab yoshida obrazli tafakkur jadal rivojlanadi va aynan shu bosqichda berilgan sifatli ta‘lim bolaning kelajakdagi intellektual salohiyatiga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. O‘qish darslarida badiiy asarlarni tahlil qilish, tasvir vositalarini aniqlash va sharhlash orqali o‘quvchilarning mantiqiy hamda estetik tafakkuri uyg‘un rivojlanadi. Natijada o‘quvchilarning nutq madaniyati, mustaqil fikrlash qobiliyati va ijodiy faolligi ortadi.

Shu bois mazkur tadqiqotda o‘qish darslarida badiiy tasvir vositalarini o‘rganish orqali o‘quvchilarning obrazli tafakkurini rivojlantirishning ilmiy-metodik asoslarini ochib berish, samarali pedagogik mexanizmlarini ishlab chiqish hamda amaliy tavsiyalar berish maqsad qilib qo‘yildi.

Badiiy tasvir vositalari adabiy matnning estetik qiymatini oshirish, uning mazmunini obrazli va ta‘sirchan tarzda ifodalashga xizmat qiluvchi til birliklaridir. Ularga metafora, epitet, taqqoslash, jonlantirish, mubolag‘a, kinoya kabi ifoda vositalari kiradi. Mazkur vositalar orqali muallif o‘z g‘oyasini jonli tasvirlar yordamida yetkazadi, o‘quvchi esa matnni chuqurroq idrok etish imkoniyatiga ega bo‘ladi. O‘qish darslarida badiiy tasvir vositalarini tizimli o‘rganish o‘quvchilarning nafaqat adabiy bilimlarini oshiradi, balki ularning tafakkur jarayonini faollashtiradi, estetik didini shakllantiradi hamda nutq madaniyatini rivojlantiradi.

Pedagogik nuqtayi nazardan, badiiy tasvir vositalari o‘quvchilarning bilish faoliyatini rag‘batlantiruvchi muhim omil hisoblanadi. Ular yordamida o‘quvchilar o‘z tasavvurlarini kengaytiradi, atrof-muhit hodisalarini obrazli idrok etadi va ularni ifodalashga harakat qiladi. Natijada o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, tahlil qilish, solishtirish va umumlashtirish kabi muhim intellektual ko‘nikmalar shakllanadi. Shu bois, badiiy tasvir vositalarini o‘qitishda faqat nazariy tushuntirish bilan cheklanib qolmasdan, amaliy mashg‘ulotlar, ijodiy topshiriqlar va interfaol metodlardan keng foydalanish talab etiladi.

Obrazli tafakkurning mohiyati va rivojlanish bosqichlari

Obrazli tafakkur — bu shaxsning voqelikni badiiy obrazlar, ramzlar va tasvirlar orqali idrok etish hamda qayta ishlash qobiliyatidir. Psixologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, aynan maktab yoshida obrazli tafakkur faol rivojlanadi va bu davrda berilgan ta‘lim bolaning keyingi intellektual va ijodiy salohiyatiga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. O‘quvchilarda obrazli tafakkurni shakllantirish ularning badiiy asarlarni tushunish darajasini oshiradi, hayotiy vaziyatlarga ijodiy yondashish ko‘nikmalarini rivojlantiradi hamda nutqiy faolligini kuchaytiradi.

O‘qish darslarida obrazli tafakkurni rivojlantirishning asosiy yo‘llaridan biri — badiiy matnlarni tahlil qilish jarayonida tasvir vositalariga alohida e‘tibor qaratishdir. O‘quvchilar matndan metafora, epitet, jonlantirish va taqqoslashlarni aniqlash orqali muallifning badiiy niyatini tushunishga harakat qiladi. Bu jarayonda ular mantiqiy va obrazli tafakkurni uyg‘un holda rivojlantiradi. Natijada o‘quvchilarda estetik idrok, tahliliy fikrlash va ijodiy yondashuv kompetensiyalari shakllanadi.

O‘qish darslarida badiiy tasvir vositalarini o‘rgatish metodikasi

O‘qish darslarida badiiy tasvir vositalarini samarali o‘rgatish uchun an’anaviy va innovatsion pedagogik texnologiyalar uyg‘unligi ta’minlanishi zarur. Bu jarayonda quyidagi metodik yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etadi:

Matn asosida tahlil qilish metodi. Ushbu metod orqali o‘quvchilar badiiy asar matnini o‘qib, undagi tasvir vositalarini topadi, ularning ma’nosini izohlaydi va matndagi vazifasini aniqlaydi. Bu esa o‘quvchilarning analitik fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.

Interfaol metodlar. “Aqliy hujum”, “Klaster”, “B-B-B”, “INSERT”, “Sinkveyn” kabi metodlar o‘quvchilarni dars jarayoniga faol jalb etadi, mustaqil fikrlashga undaydi va ijodiy yondashuvni shakllantiradi. Masalan, “Klaster” metodi yordamida o‘quvchilar muayyan badiiy vosita atrofida assotsiativ fikrlar bildiradi va tushunchani chuqurroq anglaydi.

Ijodiy topshiriqlar. O‘quvchilarga mustaqil ravishda metafora yoki epitet tuzish, berilgan mavzu asosida kichik hikoya yozish, obrazli ifodalar bilan boyitilgan matn yaratish kabi topshiriqlar berilishi ularning ijodiy salohiyatini ochishga xizmat qiladi. Bu jarayon o‘quvchilarda so‘z boyligini oshiradi, nutqiy faollikni kuchaytiradi va badiiy didni shakllantiradi.

Badiiy tasvir vositalarining o‘quvchilar nutqiga ta’siri

Badiiy tasvir vositalarini o‘rganish o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi. O‘quvchilar obrazli ifodalarni o‘zlashtirish orqali o‘z fikrini yanada aniq, ta’sirchan va mazmunli bayon etish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bu esa ularning og‘zaki va yozma nutqining ravonligini, mantiqiylikni hamda estetik jozibasini oshiradi.

Shuningdek, badiiy vositalar yordamida o‘quvchilar nutqiy ekspressivlikka erishadi, his-tuyg‘ularini erkin ifodalashga o‘rganadi va kommunikativ faolligi ortadi. Bu jarayon ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun muhim bo‘lib, ularning nutqiy rivojlanishiga ijodiy ta’sir ko‘rsatadi.

Tajriba-sinov ishlari natijalari tahlili

Tajriba-sinov ishlari davomida o‘qish darslarida badiiy tasvir vositalarini tizimli va interfaol metodlar asosida o‘rgatish o‘quvchilarning obrazli tafakkurini rivojlantirishga sezilarli darajada ijobiy ta’sir ko‘rsatgani aniqlandi. Dars jarayonida ijodiy topshiriqlardan muntazam foydalanilgan sinflarda o‘quvchilarning matnni tushunish darajasi, tahlil qilish qobiliyati va mustaqil fikrlash faolligi sezilarli oshgani kuzatildi.

Kuzatuv natijalari shuni ko‘rsatdiki, an’anaviy metodlar bilan cheklangan darslarga nisbatan interfaol metodlar asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlarda o‘quvchilarning darsga qiziqishi yuqori bo‘lib, ular faol muhokamada qatnashdi, o‘z fikrlarini erkin ifodaladi hamda ijodiy yondashuvni namoyon etdi. Bu esa badiiy tasvir vositalarini o‘qitishda innovatsion yondashuvlarning yuqori samaradorligini tasdiqlaydi.

Pedagogik shart-sharoitlar va samaradorlik omillari

O‘qish darslarida badiiy tasvir vositalarini samarali o‘rgatish quyidagi pedagogik shart-sharoitlar bilan bog‘liq:

- o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olish;
- dars jarayonida interfaol metodlardan maqsadli foydalanish;
- ijodiy muhitni shakllantirish;

- mustaqil va guruhli ishlariga keng o‘rin berish;
- vizual va multimediya vositalaridan samarali foydalanish.

Mazkur omillar ta’lim jarayonining sifatini oshirish, o‘quvchilarning obrazli tafakkurini izchil rivojlantirish va ularning ijodiy faolligini ta’minlashga xizmat qiladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, o‘qish darslarida badiiy tasvir vositalarini tizimli va maqsadli o‘rganish o‘quvchilarning obrazli tafakkurini rivojlantirishning muhim pedagogik omili hisoblanadi. Metafora, epitet, taqqoslash, jonlantirish, mubolag‘a kabi badiiy ifoda vositalari o‘quvchilarning badiiy asar mazmunini chuqurroq idrok etishiga, estetik didini shakllantirishiga hamda ijodiy fikrlash qobiliyatining yuksalishiga xizmat qiladi. Ushbu vositalar orqali o‘quvchilar atrof-muhit hodisalarini obrazli tasavvur qilish, voqelikni badiiy idrok etish va o‘z fikrlarini ravon ifodalash ko‘nikmalariga ega bo‘ladilar.

Tadqiqot jarayonida o‘qish darslarida interfaol metodlar, ijodiy topshiriqlar va matn tahliliga asoslangan yondashuvlarning qo‘llanilishi o‘quvchilarning bilish faolligini oshirishi, darsga bo‘lgan qiziqishini kuchaytirishi hamda mustaqil fikrlash kompetensiyalarini shakllantirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi aniqlandi. Ayniqsa, “Aqliy hujum”, “Klaster”, “INSERT”, “Sinkveyn” kabi metodlar o‘quvchilarning erkin fikrlashini rag‘batlantirib, ijodiy yondashuvni rivojlantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mirziyoyev Sh.M. O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning 2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida: PF–60-son Farmon. – Toshkent, 28.01.2022.
2. Yo‘ldoshev J.G‘., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiyalar asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2016. – 240 b.
3. Qodirov A.A. Boshlang‘ich sinflarda o‘qish darslarini tashkil etish metodikasi. – Toshkent: Fan, 2019. – 198 b.
4. Rahimov B.H. O‘quvchilarda ijodiy tafakkurni rivojlantirish asoslari. – Toshkent: Innovatsiya, 2021. – 212 b.
5. Jalolov J.J. Ta’lim metodikasi va pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018. – 368 b.
6. Hasanov A., Xolmatova D. Adabiy ta’limda badiiy tahlil metodlari. – Toshkent: Ma’naviyat, 2020. – 176 b.
7. G‘ofurov A.N. O‘quvchilarning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish metodikasi. – Toshkent: Fan, 2017. – 204 b.